
ILLÉS IMRE ÁRON

Diodórosz a szövetséges háborúról

Az Athén és fellázadt szövetségesei között zajló ún. szövetséges háborúra vonatkozóan Diodórosz az egyetlen – bár rövid – összefüggő forrásunk a feliratok és a szónokok többnyire rövid utalásai mellett. E háború után a második athéni tengeri szövetség a jelentősebb flottával rendelkező államok kilépésével gyakorlatilag megszűnt – bár formálisan Kr. e. 338-ig még fennállt –, ez pedig jelentősen szűkítette Athén mozgásterét a háború idején Philippos uralma alatt erőre kapó Makedóniával szemben. Ráadásul e háború akadályozta meg Athént abban is, hogy határozottabban beleavatkozzon a harmadik szent háborúba, ami szintén Philipposz térnyerését segítette elő. A jelen dolgozat Diodórosz művének e szövetséges háborúra vonatkozó fejezeteit tartalmazza részletes magyarázatokkal.

Kulcsszavak: Diodórosz, Athén, szövetséges háború, második athéni tengeri szövetség

16.7.2¹ Ezekkel az eseményekkel egyidejűleg² az euboiaiak viszálykodni kezdtek egymással, és miután egy részük a boiótokat, más részük az athéniakat³ hívta segítségül,⁴ Euboián háború tört ki. Számos kisebb üt-

---

¹ A fordítás alapjául DIODORUS (1985) szolgált, a jegyzetek összeállításánál nagy hasznomra volt SHERMAN (1952) és VEH-FRIGO (2007). A szövetséges háborúról újabban, a korábbi szakirodalom és források összefoglalásával ld. pl. RHODES (2010: 261–278) és BUCKLER (2003: 377–384).

² Diodórosz a 16, 6, 1-ben kezdi a Képhiszodotosz arkhónsága idején (358/357) történt események elbeszélését. A consuli adatok: Gaius Licinius Calvus és Gaius Sulpicius Peticus (361) túl koraiak. Az eddigiekben a szicíliai eseményekről volt szó (Dionüsziosz és Dion konfliktusa), illetve egy rövid kitérő erejéig Tauromenion eredetéről.

³ Euboia a 360-as évek közepén is részese volt egy Athén és Thébai közötti háborúnak: Themiszón, Eretria türannosa egy belső konfliktus következtében elfoglalta Óróposzt, és az athéniak háborút indítottak a város visszaszerzése érdekében. A konfliktusban Thébai eredetileg Themiszónt támogatja, végül magának szerezte meg a várost (Diod. 15, 76, 1; a 366/365-ös arkhóni évnél, Xen. *Hell.* 7, 4, 1; Dem. 18, 99; Aeschin. 2, 164 és Aeschin. 3, 85).

közetet vívtak közelharccal és lőfegyverekkel is, ezekben hol a thébaiak kerekedtek felül, hol az athéniak arattak győzelmet. Nagy csatát nem vívtak, a sziget azonban folyamatosan pusztult a polgárháború miatt, és mindkét részről sokan meghaltak. E csapások nagy nehezen józan belátásra bírták őket, így megegyeztek és békét kötöttek egymással. A boiótok miután hazatértek, békében éltek. 3 Az athéniak viszont, mivel Khiosz, Rhodosz, Kósz, de még Büzantion is elpártolt,⁵ megindították az

---

⁴ A kommentátorok szerint Diodórosz itt téved és a konfliktus valójában a következő arkhóni évben volt: egy Agathokész arkhónsága idején (357/356) keletkezett felirat ugyanis (RHODES–OSBORNE (2007: 48. jz), kommentárral és a korábbi szakirodalom összefoglalásával) igazolja, hogy ekkor az euboiai Karüosztosz már újra (a leuktrai csata után Euboiá inkább a thébaiak oldalán áll, vö. Xen. *Hell.* 6, 5, 23; Diod. 15, 76, 1; 15, 85, 2) a második athéni tengeri szövetség tagja (ugyanis [szün]edrosza van a közös tanácsban), és hogy a másik három euboiai város is (Eretria, Khalkisz, Heszitiaia) szövetséges (szü[mma]khia). E feliratról azt is megtudjuk, hogy Dioklész ekkor (357/356) sztratégosz volt, Dem. 21, 174 szerint pedig ő köti meg a thébaiakkal az euboiai konfliktust lezáró békét, így a háború teljes egészében a 357/356-os arkhóni évben zajlott. Ez azonban valójában nem egy komoly kronológiai hiba Diodórosz részéről, mivel a háború a kutatók döntő többsége szerint 357 nyarán zajlott, az arkhóni évek pedig nyár közepén kezdődtek, június végén július elején; a problémához ld. SAMUEL (1972: 64). Így, ha nem tudjuk – illetve, ha az ókori forrásaink nem tudják – napra pontosan az események időpontját, akkor nem lehet eldönteni, hogy a nyár eleje, azaz Képhiszodotosz arkhóni éve, vagy a nyár vége, azaz Agathoklész arkhóni éve a helyes megoldás. Ráadásul nem ismerjük a 358/357-es év sztratégoszait, így elvileg az sem zárható ki, hogy Dioklész akár a korábbi évben is sztratégosz volt. Ezenfelül, bár maga a háború rövid ideig tartott (Aeschin. 3, 85 szerint a thébai támadás/beavatkozás után már 5 napon belül elindulnak az athéni seregek és 30 napon belül győznek is), éppen a nyár közepi arkhóni évváltás miatt valójában nem is tudjuk, hogy Diodórosz tényleg téved-e (ha a háború pl. június elején tör ki, akkor neki van igaza). Euboiá mindenesetre a 357-es konfliktus után újra csatlakozott a szövetséghez, és úgy tűnik, hogy egészen a 340-es évekig Athén odalán is maradt (vö. RHODES – OSBORNE (2007: 69. jz) kommentárral, és Plut. *Phoc.* 12).

⁵ Az „elpártolt” (aposztantón ~ aphisztémi) jelentése azt sugallja, hogy mind a négy város a szövetség tagja (különben nem elpártolnak, hanem egyszerűen támadnak), ezt Kósz esetében többen is vitatják, de a 360-as évekbeli konfliktusok miatt a többi város pontos státusza is kérdéses. A lázadás oka vagy az athéni vezetés tényleges egyeduralkodóvá válása, vagy pedig a szövetségesek ettől való félelme (pl. Szamosz sorsát látva), eredetileg ugyanis a második athéni szövetséget egy közös tanács (szünedrion) és Athén irányítja, nem pedig egyedül Athén. CARGILL (1981) ezt a hagyományos képet (ti. hogy teljesen elnyomták a szövetségeseket) próbálta megváltoztatni, de a források szélsőségesen Athén-barát értelmezését a szakirodalom jellemzően nem fogadta el (ld. pl. HORNBLOWER, [1982a]), annyi hatása mégis volt, hogy második tengeri szövetséget

ügynevezett szövetséges háborút, amely három évig tartott.⁶ Kharészt⁷ és Khabriaszt⁸ választották sztratégoszokká, és elküldték őket egy sereggel. Ők pedig Khioszra hajózva ott találták a khiosziak segítségére siető szövetségeseiket Büzantionból, Rhodoszról, Kószról, de még Mauszólosztól, a karok uralkodójától is.⁹ Az athéni vezérek csatarendbe állítva a

---

egyre kevésbé tekintik automatikusan a déloszi szövetség egy az egyben történő megismétlődésének.

⁶ Lent (16, 22, 2) ugyanakkor azt olvassuk, hogy a háború a 356/355-ös arkhóni évben ért véget, és négy évig tartott, míg Dionüsziosz Halikarnasszeusz (*Lys.* 2, 12, 7) szerint a szövetséges háború Agathoklész és Elpinész arkhóni éveiben zajlott, azaz 357/356 és 356/355-ben. A háború kitörésének időpontját sajnos a 357/356-ra keltezhető RHODES–OSBORNE (2007: 48. jz) 20. sora sem dönti el: itt ugyanis eredetileg szerepelt Khabriasz neve, de később kitörölték, majd ez után olvasható egy Kha- kezdetű név. De a felirat ezen részének értelmezése nem világos RHODES–OSBORNE (2007: 240–241), további irodalommal), s attól függően, hogy melyik a helyes, a felirat még a háború kitörése előtt keletkezhetett vagy esetleg már a háború során, Khabriasz khioszi halálát követően.

⁷ Jelentős athéni hadvezér, a 360-as évek elejétől a 320-as évekig aktív. Khabriasz többnyire rendkívül pozitív megítélésével ellentétben Kharész sokkal vegyesebb képet mutat, különösen negatív az, ahogy a szövetségeseikkel bánik: Diod. 15, 95, 3; Plut. *Phoc.* 14; Diod. 16, 85, 7; Theopomp. BNJ 115 F 213, Aeschin. 2, 70–73.

⁸ A 380-as évek elejétől az athéniak egyik legkiemelkedőbb hadvezére, érdemeinek kortárs, posztumusz összefoglalását ld. Dem. 20, 75–84, vö. Nepos *Chabr.* Diodorósnál egyszer már meghalt 376/5-ben (15, 36, 4), valójában a lenti beszámolót, azaz a khioszi harcokban való halálát erősíti meg Plut. *Phoc.* 6 és Nepos *Chabr.* 4 is. Hogy a halálát 357-re vagy 356-ra kell-e helyeznünk, az attól függ, hogy mikor tört ki a háború és pontosan hogyan alakult a háború menete (vö. fent). Nem világos, hogy Khabriasz ekkor valóban sztratégosz-e, mivel Nepos *Chabr.* 4 hangsúlyozza magánember mivoltát (*privatus*), a szakirodalom általában ezt úgy értelmezi, hogy egy háromevezősoros hajó parancsnoka lehetett.

⁹ Mauszólosz Karia szatrapája (377–353), részt vett ugyan a nagy szatrapalázadásban, de ekkor már újra a perzsa érdekeket szolgálja. A szövetséges háborút tekintve Dem. 15, 3 szerint egyenesen Mauszólosz az, aki felbujtotta és rábeszélte (*prütaneuein* és *peithein*) a khiosziakat, a rhodosziakat és a büzantioniakat a lázadásra, teljes joggal jegyzi meg azonban TREVETT (2011: 262, 13. jz), hogy ebben a rhodosziak érdekében mondott beszédben Démoszthenész értelemszerűen igyekezett a lázadás vádját valaki másra, jelen esetben a beszéd idején már egyébként is halott Mauszóloszra háritani, ráadásul ezzel magukról az athéniakról is sikerült elhárítani a felelősséget (vö. HORNBLOWER [1982b: különösen 183–184 és 208–209]). Hogy nem pusztán Mauszólosz biztatására lázadnak fel, azt az is alátámasztja, hogy már korábban is szervezkedtek Athén ellen 364-ben a thébai Epameinóndasszal szövetkezve (vö. Diod. 15, 79, 1). Thébainak ugyanis e városok flottájára lett volna szüksége (vö. Isokr. 5, 53, a thébai flotta gyengeségéről általában pedig I. Plut. *Philop.* 14). E korábbi lázadás hitelességét általá-

sereget a tenger és a szárazföld felől is ostromolták a várost. Kharész a gyalogos sereg élén szárazföldön támadta a falakat, és harcolt a városból ellene kirohanók ellen, Khabriasz pedig a kikötőbe hajózva heves tengeri csatát vívott, de mikor hajóját döfőorral szétroncsolták, jelentősen meggyengült. 4 Akik a többi hajón idejében visszavonultak, megmenekültek, Khabriasz azonban a vereséget dicső halálra váltotta, tovább harcolt a hajójáért és végül belehalt sérüléseibe. [...]

16, 21, 1¹⁰ Hellaszban pedig a khiosziak, a rhodosziak, a kósziak, de még a büzantioniak is a szövetséges háborút vívták az athéniak ellen, mindkét fél komoly előkészületeket tett, mivel tengeri ütközettel akarták eldönteni a háborút. Az athéniak korábban előreküldték Kharészt hatvan hajóval, ekkor pedig még hatvanat¹¹ láttak el legénységgel és a polgárok közül a legkiválóbbakat tették sztratégosszá: Iphikratészt¹² és Timo-

---

ban elfogadják, ugyanakkor nincs adatunk arra nézve, hogy a szövetséges háború előtt ezek a városok visszatérnek-e a szövetségbe vagy sem. Bárhogy is áll a helyzet, mindenképpen érdemes kiemelni, hogy a lázadó városok számára természetesen nem volt mellékes, hogy adott esetben számíthatnak majd Mauszólosz támogatására, s legalábbis Kósz korábban is szoros kapcsolatokat ápolt vele (vö. SHERWIN-WHITE [1978: 70–73], szerinte Kósz kifejezetten Mauszólosz nyomására csatlakozott a többiekhez).

¹⁰ Az 16, 15, 1 alapján Elpinész arkhónsága idején járunk, 356/355-ben, a consulok – továbbra is elcsúszva –: M. Popilius Laenas és Cn. Manlius Imperiosus (359). Az előző arkhóni évben (16, 9, 1 skk., Agathoklész) Diodórosz nem érinti a szövetséges háború témáját (főleg Szicíliára koncentrálni, rövid thesszali kitéréssel és utalással a szent háború kitérésére). Ez nem meglepő Diodórosz részéről, aki bár első pillantásra szigorúan évek szerinti rendszerben halad, egy adott évvel kapcsolatban gyakran előre és hátra is ugrál az időben, különösen egy esemény előzményeit bemutatva, így egy adott arkhóni évnél akár több év eseményeit is felölelő beszámoló is szerepelhet, míg más éveknél ez hiányoz(hat), hasonló problémához a III. szent háborúval kapcsolatban részletesebben ld. ILLÉS (2022: 98).

¹¹ A szakirodalom joggal hangsúlyozza, hogy a peloponnészoszi háború óta (Diod. 13, 105, 1 szerint 405-ben az aigospotamoi csata előtt az athéniaknak 180 hajója volt) ez a 120 hajó a legnagyobb flotta, amelyet az athéniak kiállítottak. Az IG II² 1612, 230–235 is hatvan hajóról beszél.

¹² A negyedik század első felének legkiválóbb athéni hadvezére, a 390-es évektől aktív, a lent tárgyalt per után nem sokkal halhatott meg. Komoly sikereket ér el a spártaiak ellen is, neki tulajdonítják a könnyebb fegyverzetű peltasztész egységek bevezetését, illetve széles körű alkalmazását. Timotheosz politikai ellenfele, majd szövetségese (Ps.-Plut. *Decem or.: Lys.* 11–12).

theoszt,¹³ és elküldték őket, hogy Kharésszel együtt viseljenek háborút az elpártolt szövetségeseik ellen.¹⁴ 2 A khiosziak, a rhodosziak és a büzantioniak a szövetségeseikkel együtt száz hajót láttak el legénységgel, és feldúlták az athéniak birtokában lévő Imbroszt és Lémnoszt, ezután nagy haderővel Szamoszra¹⁵ támadva feldúlták a földeket, majd szárazföldön és tengeren is ostromolták a várost. Sok más, az athéniak fennhatósága alatt álló szigetet is elpusztítva pénzt gyűjtöttek a háborús szükségleteikre. 3 Az összes athéni hadvezér összegyűlt, és először elhatározták, hogy megostromolják a büzantioniak városát. Ezek után a khiosziak és a szövetségeseik felhagytak Szamosz ostromával, és a büzantioniak segítségére sietve az egész hajóhad a Hellészpontosznál gyűlt össze. Mikor már majdnem kitört a tengeri csata,¹⁶ egy nagy vihar csapott le rájuk, és megakadályozta őket elhatározásuk végrehajtásában. 4 Kharész a természet ellenére is tengeri csatát akart vívni, de Iphikratész, Timotheosz és az embereik elleneztek ezt a nagy hullámok miatt. Kharész azonban tanúul hívva a katonákat megrágalmazta a hadvezértársait, hogy árulók, és azt

---

¹³ Athéni hadvezér, a 370-es évektől aktív, tevékenységéért többször is perbe fogják, de ez leginkább rendhagyó hadseregfinanszírozási tevékenységének tudható be, katonai érdemeit elismerik és méltányolják, még életében szobrot kap az agorán. Tevékenységének pozitív összefoglalását ld. Isokr. 15, 101skk.

¹⁴ Nepos *Tim.* 3, 2 szerint Menesztheusz a fővezér, és apja, Iphikratész valamint apósa, Timotheosz csak az ő tanácsadói.

¹⁵ Szamosz különleges jelentőségét az adja, hogy itt Timotheosz 365-ös hadjárta óta athéni klérukhoszok éltek (Isokr. 15, 111; Dem. 15, 9; Polyæn. 3, 10, 9–10; Nepos *Tim.* 1, 2), azaz amikor Timotheosz elfoglalta Szamoszt, az eredeti lakosságot elűzték (majd csak Nagy Sándor rendeletének köszönhetően térhetnek vissza 322-ben, vö. Diod. 18, 8, 7; 18, 18, 9), és a földeket 2000 athéni polgárnak osztották ki (Strab. 14, 1, 18), így a sziget sokkal szorosabban kötődött Athénhoz, mint egy egyszerű szövetséges város. Több kutató joggal feltételezi, hogy Timotheosz 365-ös akciója veszélyérzetet kelthetett a második athéni szövetség tagállamaiban, s így ez lényegében előkészítette a szövetséges háborút.

¹⁶ Diodórosz alapján úgy tűnhet, hogy nem is volt csata, ezt egyes kutatók el is fogadják, de számos kutató szerint valójában volt, de nem a Hellészpontosz közelében, hanem Embatánál, Khiosz és Erüthrai között. Nepos *Tim.* 3 szerint Kharész komoly veszteségeket szenved, mert ő vállalja a csatát, Timotheosz és Iphikratész viszont nem csatlakozik hozzá (Diod. azt sugallja, hogy már a csata előtt együtt vannak), szerinte valahol Szamosz közelében zajlott a csata. Embatát nevezi meg Polyæn. 3, 9, 29; a lokalizációhoz: Steph. Byz. *Embaton*. Timotheosz és Iphikratész tapasztalt hadvezérek voltak, vonakodásukat a kedvezőtlen időjárási körülmények magyarázzák.

írta róluk a népnek, hogy ok nélkül elhagyták a tengeri csatát. Az athéniak pedig megharagudtak és elítélték Iphikratészt és Timotheoszt: sok talantonnyi pénzbüntetés mellett megfosztották őket a sztratégوسي pozíciójuktól is.¹⁷

16, 22, 1. Kharész átvette az egész flotta főparancsnokságát, és azzal a céllal, hogy megszabadítsa az athéniakat a kiadásoktól, egy kockázatos tervvel próbálkozott.¹⁸ Artabazosz ugyanis elpártolt a királytól,¹⁹ és arra készült, hogy kevés katonájával megmérkőzzön a szatrapákkal, akiknek hetvenezer katonájuk volt. Kharész tehát teljes haderejével Artabazosz segítségére sietett és legyőzte a király haderejét,²⁰ erre Artabazosz e jóté-

¹⁷ A vesztes csata után a hadvezérek, hadvezértársak bevádolása bevett gyakorlat volt Athénban. Az itteni eljárásról forrásaink meglehetősen zavaros képet adnak. Dion. Hal. 2, 12, 7 és Ps.-Plut. *Decem or.: Lys.* 11–12 is Lüsziasznak tulajdonítja a védőbeszédüket, de ő ekkorra már 20–25 éve halott. A vád árulás illetve megvesztegetés, Diodórosszal ellentétben azonban azon források szerint, amelyek részletesebben beszélnek erről, csak Timotheoszt ítélik 100 talantonra: Dinarch. 1, 14 és 3, 17; Polyæn. 3, 9, 29; Ps.-Plut. *Decem or.: Lys.* 11–12; Nepos *Tim.* 3, 5; (szintén 100 talanton), Nepos *Iph.* 3, 3 (HAVAS L. fordításával ellentétben nem valószínű, hogy Timotheossal együtt mentik fel, a *cum Timotheo* inkább a perhez tartozik, nem a felmentéshez), Isokr. 15, 129 (nála szerepel még Menésztheusz is, akit szintén felmentenek).

¹⁸ Az athéni szónokok gyakran kárhoztatják a hadvezérek magánakcióit, s általában egyéni indítékokokat feltételeznek (vö. Kharész e hadjáratával kapcsolatban – bár Kharészt nem mindig nevesítve és az általa szerzett anyagi előnyöket elismerve – Dem. 2, 28; 4, 24; Isokr. 7, 8; 10, 81; Kharész egyéni érdekelttségét jelzi, hogy Athénból való távozása után is e terület közelében Szigeionban telepedett le, ld. Theopomp. BNJ 115 F 105 ~ Nepos *Chabr.* 3.4, Arr. *an.* 1, 12, 1). Ugyanakkor az anyagiak miatt valóban rákényszerülhettek az athéni hadvezérek, hogy perzsa zsoldba – akár a nyugati helytartókéba, akár közvetlenül a királyéba – álljanak (Diodórosz is ezt emeli ki).

¹⁹ Artabazosz: daszküleioni perzsa szatrapa (ez a tartomány a Márvány-tengertől délre terül el, így az itteni perzsa helytartók gyakran avatkoztak be a görög történelem eseményeibe), még II. Artaxerxész (405/404–359/358) idején lázad fel a perzsa uralkodó ellen az ún. „nagy szatrapa lázadás” utolsó lázadójaként. Artabazosz viharos karrierje során eredetileg lojális volt a királyhoz (sereget vezet a lázadó Dataménész ellen, Diod. 15, 91, 2skk.). Miután az athéniak a lenti okok miatt kénytelenek voltak felhagyni a támogatásával, Artabazosz a thébaiakkal szövetségesedik (Diod. 16, 34, 1; a 353/352-es évről), majd a veresége után Philipposzhoz menekül (Diod. 16, 52), később azonban kegyelmet kapott, mivel III. Dareiosz társaságában találjuk (Curtius 5, 9, 1, a menekülés során is hűséges hozzá, Curt. 5, 9, 12–17), majd Dareiosz halála után megadja magát Sándornak (Curt. 6, 5, 1–7).

²⁰ Plut. *Arat.* 16, 3 szerint Kharész e csatát az athéniakhoz írott levelében a marathóni csata testvérének nevezte. Erről a hadjáratáról szolgált némi információt egy

teményért cserébe rengeteg pénzt adott neki, amelyből el lehetett látni²¹ az egész haderőt. 2 Az athéniak először helyeselték Kharész tettét, majd később, mikor a király követeket küldött és bevádolta Kharészt, megváltoztatták a véleményüket. Elterjedt ugyanis az a szóbeszéd, hogy a király megígérte az athéniak ellenségeinek, hogy háromszáz hajóval fog velük együtt harcolni az athéniak ellen. A nép ettől tartva úgy döntött, hogy befejezik az elpártolt szövetségesek elleni háborút, mivel pedig úgy találták, hogy ők is vágnak a békére, könnyen békét kötöttek.²² A négy évig tartó úgynevezett szövetséges háború tehát így végződött.

Forrás

DIODORUS 1985 DIODORUS Siculus, *Bibliotheca Historica*, Tom. IV, C. Th. Fischer (ed.), Stuttgart, 1985.

Felhasznált irodalom

- BUCKLER 2003 J. BUCKLER, *Aegean Greece in the Fourth Century BC*, Leiden – Boston, 2003.
- CARGILL 1981 J. CARGILL, *The Second Athenian League. Empire or Free Alliance*, Berkeley – Los Angeles, 1981.
- HORNBLOWER 1982a S. HORNBLOWER, *Review: Cargill: The Second Athenian...*, *The Classical Review*, 32 (1982/2), 235–239.
- HORNBLOWER 1982b S. HORNBLOWER, *Mausolus*, Oxford, 1982.
- ILLÉS 2022 ILLÉS I. Á., *Diodóros és a harmadik szent háború I.*, *Ókor*, 21 (2022/1), 97–109.
- RHODES 2010 P. J. RHODES, *A History of the Classical Greek World, 478–323 BC*, Malden – Oxford, 2010.

---

papírusztöredék is: FGrHist 105 F4: „[Kharész] hadat viselt a (perzsa) király ellen, és Phrügiára támadva Tithrausztész tartományát dúlta, míg Athénból követség nem érkezett, amely megtiltotta neki, hogy a király szatrapái ellen harcoljon. Ekkor tehát békét hozott létre Tithrausztész és Atrabazosz között, majd tengerre szállt és zsold[...]" (Diod. 16, 34, 1 szerint Atrabazosz tovább harcol a thébaiak támogatásával.)

²¹ A görög *opszóniazein* ige jelentésébe mind az élelem, mind a zsold beletartozhat.

²² A békét 355-be kötötték meg, kérdéses, hogy tavasszal vagy 355/354 telén. Isokr. 8, 16 szerint nemcsak a khiosziakkal, a rhodosziakkal, a büzantioniakkal és a kószziakkal (utóbbi a kiadók javítása, a kéziratokból hiányzik) kell békét kötni, hanem mindenkivel (*prosz hapantasz anthropusz*). A korábbi szövetséges városok jelentős része kilép a tengeri szövetségből (pl. a fent nevesítettek), s így ennek ereje jelentősen meggyengült, maga a szövetség 338-ig, a Nagy Sándortól elszenvedett vereségig fennállt.

RHODES–OSBORNE 2007

P. J. RHODES – R. OSBORNE, *Greek Historical Inscriptions 404–323 BC*, Oxford, 2007.

SAMUEL 1972

A. E. SAMUEL, *Greek and Roman Chronology. Calendars and Years in Classical Antiquity*, 1972.

SHERMAN 1952

Ch. L. SHERMAN, *Diodorus of Sicily VII. The Library of History Books XV.20–XVI.65*, Cambridge – London, 1952.

SHERWIN-WHITE 1978

S. M. SHERWIN-WHITE, *Ancient Cos. An Historical Study from the Dorian Settlement to the Imperial Period*, Göttingen, 1978.

TREVETT 2011

J. TREVETT, *Demosthenes, speeches 1–17*, Austin, 2011.

VEH–FRIGO 2007

O. VEH – Th. FRIGO, *Diodoros: Griechische Weltgeschichte Buch XVI*, Stuttgart, 2007.